

GBEFÁDEDE AMEGBETO JE DZENAWO
LE XEXEA ME

**GBEFÁDEDE AMEGBETO JE DZENAWO
LE XEXEA. ME**

**DUKO FOFUWO
NYANYANANA DOWOJE**

KPOKPLŌYIDEME

Le fè 1948 lia fe yleti dzome 10 lia dzi la, Duko fofuwo fe takpekpe gā da asi de Gbefādeḍe Amegbetɔ fe Dzenawo le xexeame dzi eye wòkakaē, woŋlɔ emenyawo katā de agbalēvi sia me. Le ŋutinya nuvaveme sia yome la, Takpekpe gā la bia tso duko siwo le habɔbɔa me si be woakaka Gbefādeḍea menyawo eye woade eme, vevito le sukuwo kple nusrōfe bubuwo me; vovototomademeē ku de dukowo fe dunyagbɔgbɔ dɔdɔwo ŋuti.

Boutros Boutros-Ghali
Nunlɔlagā

Tso esime wodzi amegbetɔ ko la, dzenawo kple vovomenɔɔ vevitowo ɔo esi, ɔeka fomevi na amesiame.

Duko fofuwo fe habɔɔa tsɔe ɔo eɔokui dzi be yeavli amegbetɔ fe dzenawo ta, akpo edzi bena wòade vi na ame sia ame.

Ɖokuitsotsɔna sia tso duko fofuwo fe Gomeɔosea me, esi me xexeme dukowo ka ɔe amegbetɔ fe dzena veviwo dzi le, kple xɔse hena bubudede amegbetɔ fe nyenye kple efe asixoxo ɔuti.

Le Gbefādeɔ amegbetɔ fe dzenawo le xexeame la, Duko fofuwo fe habɔɔa ɔe nyati siwo ku ɔe amesiame fe dzenawo ɔu la me wòko tsitotsito.

Dzena siawo nye mia to.

Miafe dzenawo.

Misrɔ alesi mianya wo nyuie wu. Mina kpekpeɔɔnu na wofe viɔe, eye miauli wo ta na miawo ɔuto kple mia haviwo.

Gbefādeɔ Amegbetɔ fe Dzenawo le Xexeame.

Ɔgodonya

Miebui dzesidedee be sidzedze amegbetɔfomea fe vuɔɔɔ kple efe dzena sɔsɔe matromatrowo nye gomeɔoɔ na vovomenɔɔ, dzɔdzɔenyenye kple ɔutifafa le xexeame.

Miebui dzesidedee be simadzemadze, tsitsri kple vlododo amegbetɔ fe dzenawo he anyranuwɔwɔ vae hede aglãdzedze amewo me, ale xexe si me amegbetɔwo akpɔ vovo le, afo nu, axɔ se, avo tso ɔdzidodo kple aheadada si me la fe vavae woɔe gbefã abe amegbetɔ fe didi kɔkɔto kple vevito ene.

Miebui dzesidedee be ele vevie be sedɔwɔfe aɔe nakpɔ amegbetɔ fe dzenawo dzi be wɔava nye dzizizi na ame siwo wote ɔe to kple ɔtasesẽ la be woava tsi tre be yewodze aglã ɔe amedziqula tamesẽlawo ɔu o.

Miebui dzesidedee be ele vevie be woado ɔusẽ dukɔwodome xɔlɔ kadedewo fe ɔgɔyiyi.

Miebui dzesidedee be le Gomeɔosea me la, duko fofuwo gaɔee fia be yewoalẽ amegbetɔ fe dzenawo fe ɔɔɔoawo me ɔe asi na bubu kple asixɔɔ dede amegbetɔ ɔuti, bena ɔtusuwo kple nyɔnuwo siaa nasɔ, eye woɔe be yewoato mo ɔe sia ɔe dzi ado hamegbenɔɔ ɔe ɔgo, aɔo agbenɔɔ monu bobɔewo anyi le vovomenɔɔ blibo me.

Miebui dzesidedee be dukowo ɔe be yewoato kadedemenɔɔ kple Duko Fofuwo fe habɔba me dzi ade bubu amegbetɔ fe dzena vevitɔwo kple vovomenɔɔ ɔu le xexea me.

Miebui dzesidedee be tame ɔeka ɔɔɔo ɔe dzena kple vovonya siawo ɔuti le vevie be woawo vosado sia wɔade edefe.

Takpekpe gā la Kaka

Gbefādeḍe amegbetɔ fe dzenawo le xexea me

abe taḍoḍzinu ḍeka si wòle be dukowo katā natu ene, bena amewo katā, kple ḡudɔwɔnu siwo le hahoa me, siwo tso Gbefādeḍe sia de akonta me la, nauti, to nufiafia kple hehenana me, ado dzena kple vovomenɔnyawo ḍe ḡḡo, akpo egbo be to dukɔ kple dukowo domeḍoḍowɔwɔ me la, woanya eye woawo ḍe wo dzi le dukɔ fofuwawo ḡuto kple anyigba siwo le wofe dzikpɔkpo te la dzinlawo dome.

Se ḍofe gbāto

Amegbetɔ ḍe sia ḍe dzɔna le vovo me sɔsomisɔe, le asixɔɔ kple dzena nu. Woxɔ dzɔdzɔenyenye kple nysā fe ḡutete si wɔe be woawo nu ḍe wo nɔewo ḡu le nɔvilɔḷo gbogbo me.

Se ḍofe 2 lia

Amegbetɔ ḍesiade ate ḡu de asixɔɔ eḍokui ḡu ḍe dzena kple vovomenɔ siwo wode ḍe go le Gbefādeḍe sia me vovototomademee, vevito le kota, ḡutigbalē, ḡutsu alo ḡyɔnyenye, gbeḡḡḡḡḡḡ, xɔseha, dunyagḡḡḡḡḡḡ susu alo susu bubu aḍe, tso dukome alo haboḷo me, kesinɔnu, dzɔfe alo tso nɔnɔme bubu aḍe me.

Gawu la, womade vovototo ame me si woatu ḍe dukɔ si me ame aḍe tso la fe dunyagḡḡḡḡḡḡ ḍoḍo, sedɔdrɔ le dukowodome dzi o, ne dukɔ sia le eḍokui si, le dzikpɔkpo te, mele eḍokui si alo efe ḍokuisinɔ meḍe blibo o ḡuto ḡo hā.

Se ḍofe 3 lia

Amegbetɔ ḍesiade dze na agbe, vovo kple dedienɔ.

Se dofe 4 lia

Se međe mo be woade ame tetedeani kple kluvinyenye me o, elabena wođe kluvinyenye kple kluvisitsatsa fe nonome vovovoawo katā ɔa.

Se dofe 5 lia

Womawo funyafunya ame ađeke alo awo nutasēnu fomevi bubu ađeke si medze be woawo ɔe amegbetɔ nu, esi ado vlo efe amenyenye la ɔe enu o.

Se dofe 6 lia

Ame ɔesiaɔe dze na bubudede efe amenyenye nu le se nu, le afi sia afi si wòle.

Se dofe 7 lia

Amewo katā so le se gbo, eye wodze na se fe ametakpɔkpɔ sɔsɔe vovototomademetɔe. Amesiame dze na se fe ametakpɔkpɔ sɔsɔe si axe mo na vovototodede ame me wɔna, si made bubu gbefāɔeɔe sia nu o la, eye wòaxe mo na nuɔiaɔia si ahe amedomemama vae.

Se dofe 8 lia

Amesiame kpɔ mo asama le dukɔme vɔnudrɔfe si dze, ku ɔe nuwɔna si agblɛ nu le efe dzena vevi siwo dukplɔse alo se de dzesi nae la nɔti.

Se dofe 9 lia

Se međe mo be woalé ame, ade ame ga alo anya ame de gbe le madzomadzo dzi o.

Se dofe 10 lia

Se ɔe mo be woase amesiame fe nya eye woado kodzo na ame le dzɔdzɔenyenye me le vɔnudrɔfe si le eɔkui si.

Se ɔofe 11 lia

1) Amesiamе si ɲu wotsɔ nya ɔo le vodada aɔe ta la meɔi fɔ o, vasede esi me woɔe efe agɔdzede fie to wɔnudɔdrɔe me eye wonae mɔnukpɔkɔ siwo dze be wɔavi eɔokui ta.

2) Womabu fɔ ame, adee mɔ ɔe nu si menye vodada le yeyiɲi si me wɔwɔe le dukɔme kple dukɔwodome fe se nu o. Nenemake, womahe to na ame wɔasese wu alesi dze le yeyiɲi si me wɔwɔ vodada la o.

Se ɔofe 12 lia

Se meɔe mɔ be woade nu ame fe agbe toxe si wɔle, efe fomenya, afemenya me alo avu efe agbalɛ axlɛ le madzɔmadzɔ dzi o, alo awɔ nu si aɔiɔi efe asixɔxɔ alo agblɛ nu le efe ɲkɔxɔxɔ ɲuti o. Se akpɔ amesiamе ta le nu madzemadze siawo tɔgbi wɔwɔ ɔe ame havi ɲu me.

Se ɔofe 13 lia

1) Ame ɔe sia ɔe kpɔ mɔ ayi afisiafi si dze eɲu eye wɔaɔo nɔfe ɔe dukɔ si wɔdzro la me.

2) Ame ɔesiaɔe kpɔ mɔ ado go le dukɔ ɔesiaɔe kple eya ɲuto fe dukɔ me eye wɔaga ge ɔe eme.

Se ɔofe 14 lia

1) Amesiamе, si yome woti la kpɔ mɔ adi sitsofe le dukɔ bubu me.

2) Womate ɲu wo ɔe dzena sia dzi ne eva eme be ame si yome woti la do hlō alo wo nu si tsitre ɔe Duko Fofuwo fe sededewo ɲuti o.

Se ɔofe 15 lia

1) Edze be woana dukomevinyenyegbalē ame ɔesiade.

2) Womaxe mo na ame le dukomevinyenyegbalē xoxo alo le etotro me le madzomadzo dzi o.

Se ɔofe 16 lia

1) Ne woɔo srōɔeɔe me ko la, ɲutsu kple nyonu, vovotodede kɔta, tsofe alo xoseha me manometoe, kpo mo aɔe wo nɔewo eye woado fome. Dzena sɔsɔewo le wo si tso srōɔeyi, srōgbenoyi vaseɔe srōgbeyi.

2) Woɔo kpe srōɔeɔea dzi ne ɲugbeto eveawo lō be yewoɔe yewo nɔewo.

3) Fome nye dzodzomenu vevito na amegbeto, edze be hahoa kple dziɔuɔu siaa nakpo edzi.

Se ɔofe 17 lia

1) Amesiame, eɔanye eya ɔeka alo fome o, kpo mo anye kesinoto.

2) Womaxe mo ɔe kesinotonyenye nu na ame aɔeke le madzomadzo dzi o.

Se ɔofe 18 lia

Amesiame vo aɔe susu, awo efe dzitsinya ɲudo, ano xoseha si dze enu la me; ate ɲu ɔoli xoseha alo atro tamedoɔo eye se ɔe mo be woɔe gbe fā ame fe xose alo tamedoɔo le

ḡokuisi alo le ha me, le fufofe alo le bebefefe, to nufiafia, nuwɔwɔ, subɔsubɔ kple konuwɔwɔ me.

Se ḡofe 19 lia

Ame sia ame kpɔ mɔ aḡe susu eye wɔafo nu faa, ame matsi dzimaḡi ḡe efe tamedoḡowo ḡu o, esi nye nudidi, nuxɔɔ bena wɔakaka nyanyananawo kple susuḡeḡewo yi lifowo godo to nufɔfo mɔnu fomevi ḡe sia ḡe dzi.

Se ḡofe 20 lia

1) Amesiamе kpɔ mɔ awɔ takpekpe eye wɔaḡo habɔɔ le ḡutifafa me.

2) Womazi ame aḡeke dzi be wɔaḡo habɔɔ aḡe me o.

Se ḡofe 21 lia

1) Se ḡe mɔ be ame sia ame nakpɔ gome le efe dumenyawo dzikpɔkpɔ me, ate ḡu nye amea ḡuto alo to etefenla si wɔatia dzi.

2) Ame sia ame ate ḡu kpɔ gome sɔsɔe le dziḡuḡu ḡowɔwɔ me le efe du me.

3) Dukɔ fe didie nye gomeḡoḡo na dziḡulawo fe ḡusɛ; edze be woaḡe didi sia fia to akɔdada enuenu nyatefetɔe me, to dukomeviwo fe akɔdada sɔsɔe alo akɔdada le bebe me alo to akɔdada mɔnu bubu si me akɔdalawo avo le la me.

Se ḡofe 22 lia

Amesiamе, si le amegbetɔfomea me la, akpɔ gome le hahodedienɔɔ fe amedzikpɔkpɔ me, se ḡe mɔ be woana dzidzedzekpɔkpɔ le gadimɔnuwo, hamegbenɔnyawo kple

modzakadanya siwo hĩa na efe nyenye kple efe ngoyi, to dukomedowowo kple dukowo domekadedewo me, ku de duko de sia de fe dodo kple nunosiwo nuti.

Se dofe 23 lia

1) Edze be amesiame nawo do, atia do si dze enu, le monu siwo so, anae dzidzedzekpokpo le dowowo me eye woakpo edzi be domawo fe fu nagaɔee o.

2) Amesiame kpo mo vovotomademetoe, axo fetu si dze, de do si wowo la ta.

3) Amesiame si le do wom la axo fetu si dze bena eya nuto kple efe fome nana agbe nyuie, gawu la, woakpo gome le hahoa fe amedzikpomonu bubu siwo woɔo di la me.

4) Amesiame kpo mo aɔo dowlawotauliha kple ame bubuwo alo age de dowlawotauliha si nyo enu la me hena efe videwo tabiuli.

Se dofe 24 lia

Amesiame kpo mo adi de eme le vovoyiwo eye vevieto wowa do le yeyi siwo wode dzesi na dowowo la eye woaxe fe nae de mokeke siwo wana xoxom la ta.

Se dofe 25 lia

1) Amesiame ana agbe ale si dze, bena woaƙpo eya nuto kple efe fome fe lamese kple nyona dzi, vevieto le nuɔɔu, nudodo, dofe, doyoƙo kple hahodzikpoƙe siwo hĩa la gome; edze be woakpo ame fe dedienono dzi ne do mele ame si o, le doléyi, ne efe nɔtinu aɔe gblē, le ahowoyi, le tsitsi me alo ne ame fe vidɛkɔmɔnuwo bu to nyadzodamedzi aɔe me.

2) Edze be woana kpekpedeju toxewo vidada kple via le vidzixomenoyi. Deviwo katã, ne wodzi wo le srõdeḍe me alo to gbõmefufõ me hã woakpo gome abe devi siwo le hahodzikipõfe ke ene.

Se dofe 26 lia

1) Ame sia ame dze na hehexõxõ. Woaxõ hehe femaxe, neglo godoo le gõmedzesuku kple abõdzokposukuwo me. Enye dzizizi be woade gõmedzesuku. Woade ma be ame sia ame nade aḍaḍu kple dõsõsrõsuku; woana monukpõkpo sõsõe ame sia ame be woade sukukõkõ le ame fe gutete nu.

2) Edze be hehenana natu ame fe ngoyiyi do eye wòado nusẽ bubudede amegbetõ fe dzenawo kple vovomenõnõ vevitowo. Wòana be nugõmesese, tsõtsõke kple xõlõwõwõ nali ke le dukowo kple kõtawo dome, bena Dukõ Fõfuwo fe dõwõwõwõ nade ngo hena gutifafa fe kelili.

3) Edze be dzilawo natia hehe si fomevi woana wo viwo.

Se dofe 27 lia

1) Ame de sia de dze na gomekpõkpo vovovõtõe le dekonuwõnyawo me, akpo viḍe le aḍaḍudõwõnyawo me eye wõakpo gome le nunya deto dodo de ngo kple nyona siwo ado go tso eme la me.

2) Edze be woakpo ame de sia de fe viḍewo le susuḍeḍe kple ḡudõwõnu siwo woade tso nuwõwõwõ me abe nunya deto, egbalẽḡõḡõ alo aḍaḍudõwõwõ me ene la dzi.

Se dofe 28 lia

Edze be ame sia ame nakpo egbo be doḍo tso afe de duko kple dukowo dome, bena woawõ de dzena kple vovomenõnõ

siwo wođe dẹ go le Gbefādeđe sia me la dzi.

Se dofe 29 lia

1) Dodeasi ađewo kpɔ amegbetɔ nkume le efe du me, afisi efe vovo kple efe ngɔdede blibo hĩa le.

2) Le dzena kple vovomenɔɔ sia ɲudɔwɔwɔ me la, se to asi nɔnɔme ađewo dzi na ame deɔsiade bena woabu ame bubuwo hĩa fe dzena kple vovomenɔɔ alebe woana nɔnɔme nyui, duko fe modzeanyi kple dzidzeme siwo hĩa na duko fe vovomenɔɔ.

3) Womate ɲu wɔ dzena kple vovomenɔɔ siawo ɲudɔ, le go ađeke me, to vovo na Duko fofuwo fe taɔɔzinuwo kple ɔɔɔwo o.

Se dofe 30 lia

Womabu ɔɔɔ siwo le gbefādeđe sia me abe mɔnukpɔkpɔ nana duko, fufɔfo alo ame ađe be woawɔ dɔ alo awɔ nu si agblẽ nu le dzena kple vovomenɔɔ siwo dzi wɔtɔ asii la ɲuti o.

UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS
DPI/ 876/ Rev. 1 - EWE 1,500
SEPTEMBRE 1998.
PUBLISHED BY UNITED NATIONS
INFORMATION CENTRE - LOME.